

NAUJAS BAUDŽIAMOJO PROCESO KODEKSAS – NAUJI KRIMINALISTIKOS TAKTIKOS UŽDAVINIAI

Doc. dr. Ryšardas Burda

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Kriminalistikos katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 2 714 528
Elektroninis paštas krk@ltu.lt

Pateikta 2003 m. liepos 12 d.

Parengta spausdinti 2003 m. rugsėjo 30 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Kriminalistikos katedros asistentas dr. Rolandas Krikščiūnas ir šio fakulteto Baudžiamąjo proceso katedros lektorius dr. Saulius Juzukonis

S a n t r a u k a

Šiame straipsnyje nagrinėjami kriminalistikos taktikos uždaviniai ir klausimai, susiję su naujojo Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodekso nuostatų poveikiu kriminalistikos taktikai.

Baudžiamasis procesas yra vienas iš kriminalistikos mokslo šaltinių, todėl straipsnio autorius tikrindamas hipotezę apie naujojo Baudžiamąjo proceso kodekso poveikį kriminalistikai nagrinėja kriminalistikos taktikos uždavinius.

Straipsnyje analizuojami pagrindiniai kriminalistikos taktikos uždaviniai: rengti rekomendacijas ir taktikos būdus, skirtus racionaliai organizuoti ikiteisminį tyrimą, planingai tirti nusikalstamas veikas, efektyviai atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus ir vykdyti proceso prievartos priemones bei kryptingai rinkti įrodymus.

Pagrindinis tardymo taktikos uždavinys – rengti tokias nusikaltimų tyrimo rekomendacijas ir taktinius būdus, kurie, papildydami įstatymo nustatytą procesinę bylą tyrimo tvarką, garantuotų operatyvų, greitą ir rezultatyvų nusikaltimų išaiškinimą ir, be to, įgalintų tai padaryti mažiausiomis laiko, energijos ir jėgų sąnaudomis [5, p. 172].

Analizuojant praėjusio dešimtmečio kriminalistikos taktikos sąvokas, galima išskirti kitus svarbius kriminalistikos taktikos uždavinius. Tai tyrinėti ir rengti taktinius būdus ir rekomendacijas, skirtus:

- Racionaliai organizuoti tardymą;
- Planingai tirti nusikaltimus;
- Efektyviai atlikti tardymo veiksmus bei kryptingai rinkti įrodymus [5, p. 171–172].

Suprantama, kad daugelis anksčiau pavartotų terminų įsigaliojus naujam Baudžiamąjo proceso kodeksui [6] dvelkia istorija, o kai kurie teisiniu požiūriu netikslūs.

Taigi privalu koreguoti terminiją, tačiau žymiai aktualesnis klausimas yra, kaip keičiasi kriminalistikos taktikos uždaviniai naujomis nusikalstamų veikų tyrimo sąlygomis ir kokios yra kriminalistikos taktikos raidos tendencijos.

Iš naujo sumodeliuoti kriminalistikos taktikos uždavinius galima pasitelkiant semantinį aparatą. Taigi kriminalistikos taktikos uždaviniai yra rengti rekomendacijas ir taktinius būdus, skirtus:

1. Racionaliai organizuoti ikiteisminį tyrimą;
2. Planingai tirti nusikalstamas veikas;
3. Efektyviai atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus ir proceso prievartos priemones bei kryptingai rinkti įrodymus.

Tačiau, mūsų požiūriu, kriminalistikos taktikos uždavinių turinys patyrė žymiai daugiau pokyčių.

1. Nusikalstamų veikų tyrimo organizavimo pokyčiai siejami su nauja ikiteisminio nusi-kaltimų tyrimo koncepcija [1, p. 10–11, 26–27] ir naujais ikiteisminio tyrimo proceso dalyviais.

Naują tyrimo organizavimo sistemą sudaro ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuro-ras, ikiteisminio tyrimo teisėjas ir teisėjas (teismas). Trumpai apžvelgsime pirmąsias tris pa-reigybes, su kuriomis siejami pagrindiniai ikiteisminio tyrimo organizavimo pokyčiai.

1.1. Vaizduojamos ikiteisminio tyrimo piramidės (struktūros) pamatas – ikiteisminio ty-rimo pareigūnas. Ši pareigybė atsirado tardytojui ir kvotėjui nustojus būti savarankiškais baudžiamojo proceso subjektais. Galima pasakyti, kad iš teisinės kalbos buvo pašalinti tokie terminai: *tardytojas, tardyti, kvotėjas, kvosti* ir pan. Šie žodžiai buvo pakeisti naujais termi-nais: *ikiteisminis tyrimas, ikiteisminio tyrimo pareigūnas* ir pan. Šie terminai pagal naujojo ko-dekso koncepciją turėjo padėti sujungti tardytojo, kvotėjo ir operatyvinio darbuotojo terminus į vientisą ikiteisminio tyrimo pareigūno terminą ne tik semantiškai, bet ir pagal jų atliekamas funkcijas bei įvairiais aspektais pagerinti ikiteisminį tyrimą [2, p. 70].

Prieš įsigaliojant naujajam BPK buvo rengiamos kriminalistikos taktikos rekomendaci-jos, skirtos efektyvinti tardytojo ir operatyvinio darbuotojo bendradarbiavimą tiriant nusi-kalstamas veikas. Anksčiau minėtas pakeitimas daro buvusias rekomendacijas nereikalin-gas, kadangi tas pats asmuo, t. y. ikiteisminio tyrimo pareigūnas, turės atlikti ne tik viešus procesinius, bet ir neviešo pobūdžio veiksmus.

Tačiau, kaip rodo praktika¹, policijos operatyviniai padaliniai nebuvo pasirengę atlikti viešo pobūdžio nusikalstamų veikų ikiteisminį tyrimą. Įsigaliojus naujajam BPK, Policijos de-partamento kriminalinės policijos padaliniuose pareigūnų pareigos ėmė skirtis. Vieni *privalo*, o kiti tuose pačiuose padaliniuose dirbantys pareigūnai *turi teisę* atlikti procesinius ikiteismini-o tyrimo veiksmus, kitaip tariant, atlieka viešą ir neviešą (operatyvinį) nusikalstamos veikos tyrimą. Šio reiškinio susiformavimą paskatino nei tik policijos padalinių vidinės priežastys, bet ir Operatyvinės veiklos įstatymo, kuriame reglamentuojami tokie patys neviešo pobūdžio veiksmai kaip ir naujame BPK, nuostatos. Taigi galima kelti prielaidą, kad greta ikiteisminio tyrimo proceso formuojasi kita – nevieša (operatyvinė) ikiteisminio tyrimo forma. Šis reiškinys kelia kriminalistikos taktikai naujus klausimus, susijusius su ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimu ir nusikalstamų veikų tyrimo organizavimu.

1.2. Minėtasis reiškinys susiję su kito proceso subjekto – ikiteisminio tyrimo proceso organizatoriaus, vadovo ir kontrolieriaus – prokuroro veikla. Jo vaidmuo žymiai pasikeitė. Baudžiamojo proceso nuostatos nustato išimtinę prokuroro teisę kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją, atlikti daugelį svarbių procesinių veiksmų. Tai reiškia, kad prokuroras nėra pasyvi proceso figūra ir turi būti aktyvus ikiteisminio tyrimo subjektas. Naujajame baudžiamajame procese prokuroras, be 25 jau žinomų ir kai kurių naujų nutarimų, privalės rašyti 14 skirtingų prašymų, 3 pareiškimus, 7 pranešimus. Tiek procesinių dokumentų nebuvo numatyta net iki 2003 m. gegužės mėn. 1 d. galiojusiame BPK. Tai išties didelis darbo krūvis. Tačiau prakti-koje prokurorai kartais tiek imasi papildomų, jiems nebūdingų funkcijų (reguliuoja policijos komisariato budėtojų dalies ir kitų komisariato padalinių darbą), tiek perkelia ant kitų pečių tik jiems skirtas funkcijas (reikalauja, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas atliktų tik prokuroro kompetencijai priskirtus procesinius veiksmus arba parengtų už prokurorą procesinių sprendimų projektus).

Analizuojant ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ir ikiteisminio tyrimo įstaigos va-dovo funkcijas organizuojant ir atliekant nusikalstamų veikų ikiteisminį tyrimą kriminalistikos taktikos kūrėjams tenka iš naujo įvertinti proceso subjektų bendradarbiavimo formas, turinį ir nusikalstamų veikų tyrimo organizavimo klausimus. Naujos prokuroro funkcijos suponuoja naujų kriminalistikos taktikos rekomendacijų, skirtų organizuoti nusikalstamų veikų tyrimą ir prokuroro bei ikiteisminio tyrimo pareigūno bendradarbiavimo taktiką, atsiradimą.

1.3. Iš visų ikiteisminio tyrimo dalyvių išsiskiria ikiteisminio tyrimo teisėjas. Ikiteisminio tyrimo teisėjo įgaliojimai nėra platus. Jis skiria ir sankcionuoja procesinės prievartos priemo-

¹ Čia ir kitur autorius rėmėsi praktikos tyrimu, atliktu stebint ir imant interviu iš ikiteisminio tyrimo įstaigos pa-reigūnų.

nių taikymą, prisaikdina ir apklausia liudytojus ar nukentėjusiuosius, apklausia įtariamuosius, skiria ekspertizes, teismo pavedimu atlieka ikiteisminio tyrimo ir kitus procesinius veiksmus.

Tikriausiai jau dabar galima konstatuoti tai, kad pagrindinis aspektas, lemiantis neįgiamą ikiteisminio tyrimo teisėjo veiklą, yra ekonominis. Apylinkės teisėjams priskirtos papildomos funkcijos sudaro ikiteisminio tyrimo pareigūnams ir prokurorams didelių nesklaidumų organizuojant ne tik pavienius veiksmus, kuriuos turi atlikti ikiteisminio tyrimo teisėjas, bet ir tiriant kitas nusikalstamas veikas. Kriminalistikos taktikos specialistai privalo atkreipti dėmesį į naują, kriminalistikoje mažai nagrinėtą proceso dalyvį – posėdyje dalyvaujančią apylinkės teisėjo sekretorę. Jos vaidmenį proceso dalyvių apklausose, kurias atlieka ikiteisminio tyrimo teisėjas, galima prilyginti ikiteisminio tyrimo pareigūnui, fiksuojančiam ikiteisminio tyrimo veiksmo eigą ir rezultatus. Kadangi apklausos ji nestenografuoja, nuo jos apklausos suvokimo ir jos surašyto protokolo priklauso nusikalstamos veikos tyrimas ir įrodymų bazė, kuria remsis teismas, priimdamas nuosprendį.

Ikiteisminio tyrimo teisėjas savo iniciatyva negali atlikti jokių veiksmų. Juos atliekant naujoje tyrimo situacijoje ikiteisminio tyrimo teisėjui tenka aktyviai kurti ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo taktiką. Tuo tarpu naujų kriminalistikos taktikos rekomendacijų minėtiems veiksams atlikti dar nėra. Tenka taikyti senas rekomendacijas bei ikiteisminį tyrimą praktiškai įgyvendinti bandymų metodu.

2. Antras kriminalistikos taktikos uždavinys – rengti rekomendacijas ir taktinius būdus, skirtus planingai tirti nusikalstamas veikas.

Sprendžiant jį pagrindinės rekomendacijos sietinos su asmenimis, atliekančiais planavimo funkcijas. Pagal naują baudžiamąjį procesą tai – prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas. Nusikaltimų tyrimo planavimo pagrindą sudaro kriminalistinės versijos. Kelti versijas paprastai yra individualus, kūrybinis darbas. Tačiau naujosiomis sąlygomis tai gali būti, o jeigu prokuroras nuspręs – turi būti kolektyvinis darbas. Pastarojo darbo kriminalistinių rekomendacijų nėra gausu¹.

Galima kelti prielaidą, kad turėtų keistis nusikaltimų tyrimo planavimo principai [3], planų turinys, didelį poveikį planų sudarymui, jų mobilumui turėtų turėti prokuroro privalomieji rašytiniai nurodymai ikiteisminio tyrimo pareigūnui baudžiamojoje byloje ir pan.

3. Taigi paskutinis mūsų išskirtas kriminalistikos taktikos uždavinys – rengti rekomendacijas ir taktinius būdus, skirtus efektyviai atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus ir proceso prievartos priemones bei kryptingai rinkti įrodymus.

Naujajame baudžiamojo proceso kodekse atsirado naujas kai kurių procesinių ikiteisminio tyrimo veiksmų apibūdinimas – tai „kitos procesinės prievartos priemonės“. Šio termino atsiradimas naujajame baudžiamajame procese tikriausiai paskatins iš naujo nagrinėti klausimą, susijusi su tyrimo veiksmo prigimtimi. Vienas iš žodžio *priemonė* apibūdinimų yra būdas, kelias, veiksmas, kuriuo siekiama tam tikro tikslo [4, p. 662]. Taigi įstatymų leidėjas taikydamas tokią plačią sąvoką atvėrė kriminalistikos taktikai plačias galimybes vertinti atitinkamas priemones pagal jų pobūdį, paskirtį ir atlikimo tikslą. Prie jų priskiriamos naujos priemonės, kurių kriminalistikos taktikos rekomendacijų dar nėra sukurta, kadangi jų atlikimo praktika tik formuojasi: fotografavimas, filmavimas, matavimas, rankų atspaudų ir pavyzdžio genetinei daktiloskopijai paėmimas; slapta sekimas; prokuroro teisė susipažinti su informacija ir kt.

Šiam baudžiamajam procesui yra nauja ir neviešų veiksmų (sekimas, pareigūno, neatkleidžiančio savo tapatybės, veiksmai, nusikalstamą veika imituojantys veiksmai) gausa, vadinasi, kriminalistikos taktikoje turėtų būti parengtos šių veiksmų taktinės rekomendacijos. Turi būti įvertinta šių veiksmų taikymo operatyvinėje veikloje praktika, taktika ir rekomendacijos ir tiek, kiek tai neprieštarauja naujam procesui, pritaikyta praktikoje.

Yra nemažai tam tikrų vadinamųjų tradicinių tyrimo veiksmų pakeitimų:

- Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos liudytojo ir kitų dalyvių apklausos (tam tikri uždaviniai buvo nurodyti anksčiau);

¹ Pastaraisiais metais vis dažniau girdime apie nusikaltėlių profiliavimo metodą, kurio pagrindą sudaro, mūsų nuomone, versijų kėlimas empatijos metodu keliant žymiai platesnius uždavinius (šia tema yra rašiusi J. Juškevičiūtė).

- Galimybė apklausti įtariamąjį, liudytoją ir nukentėjusįjį tuomet (LR BPK 184 str.), kai liudytojas bylą nagrinėjant teisme *gali pakeisti parodymus* arba pasinaudoti teise atsisakyti duoti parodymus ir kitais atvejais (įgyvendinant šiuos atvejus prireiks kriminalistikos taktikos rekomendacijų, padedančių prognozuoti proceso eigą, būsimojo liudytojo parodymus, jo sąžiningumą, būsimų parodymų išsamumą ir pan.);
- Nepilnamečio apklausą tam tikrais atvejais gali atlikti ikiteisminio tyrimo teisėjas, dalyvaujant kitiems proceso dalyviams (svarbus kriminalistikos taktikos uždavinys – parengti tokios apklausos taktinius būdus ir rekomendacijas);
- Liudytojo ir įtariamojo, dalyvavusio apklausoje, kurią atliko ikiteisminio tyrimo teisėjas, akistatos atlikimas (čia kriminalistikos rekomendacijos turi būti skirtos tyrimo institucijų netikėtumo ir išankstinės abiejų dalyvių parodymų analizės galimybei užtikrinti);
- Parodymo atpažinti veiksmo viena iš naujovių, perimtų iš operatyvinės veiklos, – parodymas atpažinti iš kolekcijų ir kartotekų. Kriminalistikos taktikos rekomendacijų šios naujovės atžvilgiu dar nėra;
- Parodymų patikrinimo vietoje veiksmo reglamentavimas pasikeitė taip, kad šio veiksmo metu rasti objektai paimami (anksčiau kriminalistinėse rekomendacijose tyrėjo elgesio variantai buvo siūlomi atsižvelgiant į aplinkybes ir situaciją, dabar jis privalo užfiksuoti ir paimti rastus objektus).

Tai tik nedaug seniai žinomų ir naujų tyrimo veiksmų, ir vykdant kriminalistikos taktikos uždavinį – rengti rekomendacijas ir taktinius būdus, skirtus efektyviai atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus ir proceso prievartos priemones bei kryptingai rinkti įrodymus, reikia parengti naujas arba pakeisti kriminalistines šių veiksmų rekomendacijas. Jų rengimo procesas nėra lengvas, kaip nelengvas apskritai nusikalstamų veikų tyrimas.

Išvados

Taigi šio kuklaus tyrimo pabaigoje galima daryti tokias išvadas:

1. Kriminalistikos taktikos uždaviniai yra rengti rekomendacijas ir taktinius būdus, skirtus:
 - a) racionaliai organizuoti ikiteisminį tyrimą;
 - b) planingai tirti nusikalstamas veikas;
 - c) efektyviai atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus ir proceso prievartos priemones bei kryptingai rinkti įrodymus.
2. Nusikaltimų tyrimo organizavimo rekomendacijos siejamos su ikiteisminio tyrimo proceso subjektais: ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ir ikiteisminio tyrimo teisėjo funkcijomis.
3. Naujos kriminalistinės rekomendacijos nusikalstamų veikų tyrimo planavimo srityje siejamos su ikiteisminio tyrimo pareigūno ir prokuroro bendradarbiavimu planuojant nusikalstamų veikų tyrimą.
4. Norint efektyviai atlikti naujus proceso prievartos priemonių ir ikiteisminio tyrimo veiksmus bei pakeisti seniai žinomus ikiteisminio tyrimo veiksmus turi būti sukurti kriminalistikos taktikos būdai ir rekomendacijos.

LITERATŪRA

1. **Goda G., Kuconis P.** Nauja ikiteisminio nusikaltimų tyrimo koncepcija // *Justitia*. 1997. Nr. 4.
2. **Kazlauskas M.** Naujo Baudžiamojo proceso kodekso projekto koncepcija ir sistema // *Teisė*. 2000. Nr. 37.
3. **Kuklianskis S.** Nusikaltimų tyrimo organizavimo pradmenys. – Vilnius, 1995.
4. **Lietuvių kalbos žodynas**. T. X. – Vilnius, 1976.

5. Palskys E., Danisevičius P., Kazlauskas M. Kriminalistika. – Vilnius, 1985.
6. Valstybės žinios. 2002. Nr. 37–1341

New Criminal Process Code – New Tasks of Criminalistics Tactics

Assoc. Prof. Dr. Ryšardas Burda

Law University of Lithuania

SUMMARY

In the article tasks of criminalistic tactics and questions related to influence of new Criminal Procedure Code on criminalistic tactics are considered. Criminal procedure is one of the basic sources of criminalistics science. The author considers the hypothesis about influence of the new criminal trial over criminalistic tactics studies tasks.

In the article primary goals of criminalistic tactics are analyzed. These goals are the developing of tactical receptions and recommendations directed to the rational organization of pre-judicial investigation, systematic investigation of crimes, effective performance of pre-judicial actions and means of remedial compulsion, and purposeful gathering of proofs.

